

Tiede, julkisuus ja politiikka

Seppo Honkapohja

Tieteen ja julkisuuden välinen suhde on perinteisesti nähty lähinnä uuden tutkimustiedon välittämisenä yleisölle; eri tieteenalojen merkittävistä uusista tuloksista pyritään raportoimaan myös suurelle yleisölle tarkoitettuun tiedotusvälineeseen. Media valitsee julkaistavat tiede-uutiset omien arvioidensa ja tavoitteidensa perusteella. Tässä valinnassa kiinnostavuus on keskeinen kriteeri, minkä takia julkisuuden merkitys eri tieteenalojen arjessa vaihtelee melkoisesti. Joillakin aloilla julkisuutta on helppo saavuttaa, kun taas toisilla aloilla on vaikea saada uusia tutkimustuloksia esille tiedotusvälineissä. Lääketiede, eräät tekniikan alat ja Suomen historia ovat esimerkkejä palstatilaa ja uutisaikaa saavista tieteenaloista.

Tutkimus-käsitteen sekava käyttö mediassa on mielestäni vaikeuttanut tieteen uusien tulosten uutisointia. Monenlaisia kartoituksia, selvityksiä, raportteja ja mielipidemittauksia nimitetään tiedotusvälineissä yleisesti tutkimuksiksi. Varsinainen tieteellinen tutkimus ja sen uudet tulokset eivät useinkaan erotu tästä kirjavasta joukosta. Onneksi monet tiedotusvälineet sentään kertovat esimerkiksi selvityksen tai mielipidemittauksen tilaajan, jolloin valvutunut lukija tai katsoja voi suhtautua tuloksiin tietyllä kriittisyydellä. Tällaisilla "tutkimuksilla" on usein tarkoitus vaikuttaa yleisön mielipiteisiin, ja on yksinkertaista vaikkapa jättää epätoivottavat tulokset julkistamatta.

Tieteen ja julkisuuden tematiikassa on myös muita ulottuvuuksia kuin perinteinen tiedonvälitys. Kun tieteen rahoituksesta joudutaan nykyisin kilpailemaan aiempaa enemmän, saattaa joillakin tutkijoilla olla pyrkimyksiä päästä julkisuuteen näkyvyyden lisäämisen toivossa, jolloin voi elätellä toiveita vaikkapa suotuisista rahoituspäätöksistä. En ryhdy arvioimaan tämän "markkinointinäkökulman" yleisyyttä tai merkitystä. Sen sijaan minua kiinnostaa tieteen ja julkisuuden kolmas ulottuvuus, yhteiskunnalliseen keskusteluun osallistuminen. Tämä ulottuvuus on perinteisesti ollut tärkeä eritoten yhteiskuntatieteissä, ja sillä on epäilemättä merkitystä myös muilla aloilla kuten esimerkiksi oikeustieteessä, ja lääketieteessä erityisesti kansanterveyteen liittyvissä kysymyksissä.

Yhteiskunnalliseen keskusteluun osallistuminen lähentää ko. tieteenalaa käytännön politiikkaan ja asettaa sitä kautta uusia vaatimuksia ja haasteita tieteenalan tutkijoiden käyttäytymiselle. 1990-luvulla yhteiskuntatieteistä erityisesti oma tieteenalani, kansantaloustiede, joutui voimakkaasti tekemisiin julkisuuden ja politiikan kanssa. Tarkoitukseni on pohtia lyhyesti akateemisen asiantuntijan etiikkaa mediajulkisuuden suhteen käyttämällä hyväksi havaintoja ja kokemuksia kansantaloustieteen tutkijoiden toiminnasta julkisuuden ja politiikan kentässä.

Kansantaloustieteellisen koulutuksen saaneet henkilöt ovat jo kauan vaikuttaneet virkamiehinä hallinnon valmistelutehtävissä sekä etujärjestöjen organisaatioissa ja eri tahojen rahoittamissa tutkimuslaitoksissa. Viime vuosikymmenen uusi piirre oli Suomessa se, että näiden organisaatioiden rinnalle ilmaantui erillisiä kansantaloustieteellisiä asiantuntijaryhmiä, joiden jäsenet olivat akateemisesta maailmasta. Vuonna 1997 työskennellyt EMU-työryhmä on tästä hyvä esimerkki. Akateemiset kansantaloustieteilijät ovat nykyään myös useasti esillä tiedotusvälineissä kommentoimassa ja lausumassa käsityksiään niin taloudellisesta kehityksestä, talouspolitiikasta kuin talouspolitiikan instituutioiden toiminnastakin. Tapahtunutta kehitystä on pidettävä hyvänä asiana, sillä se on monipuolistanut talouspoliittista keskustelua Suomessa, joka aikaisemmin tapahtui lähes yksinomaan poliitikkojen ja etujärjestöjen kesken. Suomi on tässä suhteessa kulkenut kehityksen jälkijunassa, sillä useissa maissa akateemisten ekonomistien osallistuminen talouspoliittiseen keskusteluun on jo perinne. Tradition heikkous ei mielestäni selitä keskustelun aikaisempaa yksipuolisuutta, vaan muitakin syitä on ollut. Yksi niistä on keskustelutraditiomme sanoisinko sivistymätön luonne. Julkiseen keskusteluun osallistuneet harvat professorit saivat usein osakseen epäasiallista kohtelua ja näin tapahtuu joskus vielä nykyäänkin. Esimerkiksi kun 1930-luvulla Yrjö Jahnesson esitti "virallisesta linjasta" poikkeavia näkemyksiä, hänet leimattiin häiriköksi eikä hänen sittemmin kuuluisaksi tullutta esitelmäänsä vuodelta 1931 julkaistu

Kansantaloudellisessa aikakauskirjassa kuin vasta postuumisti vuonna 1985.

Kun tieteenharjoittaja osallistuu yhteiskunnalliseen keskusteluun, hänen on syytä pohtia huolellisesti osallistumisensa periaatteita. Lähtökohdaksi otan asiantuntijan perinteisen roolin. Hänen tärkein tehtävänsä on tiedollisen perustan antaminen eri linjaus- ja päätösvaihtoehdoille. Sen sijaan itse päätökset kuuluvat päätöksentekijöiden ratkaistavaksi. Tätä perinteistä asetelmaa on mielestäni jatkuvasti syytä kunnioittaa. Se vastaa myös demokratian henkeä. Päätökset kuuluvat heille, jotka on valittu niitä tekemään ja kantamaan niistä vastuun. Asiantuntija kantaa vastuun neuvojensa ja tietojensa oikeellisuudesta suhteessa olemassa olevaan alansa tietämykseen.

Yhteiskuntatieteissä perinteinen asiantuntijan rooli ei suinkaan ole ongelmaton. Esimerkiksi kansantaloudellisen tiedon suuri epävarmuus ja tulevan kehityksen ennustamisen vaikeus tekevät asiantuntijan työn hankalaksi. Yleensä asiantuntija pystyy vain analysoimaan eri mahdollisuuksia ja pohtimaan niiden todennäköisyyksiä. Asiantuntijoilta ja tieteenharjoittajilta saatetaan usein odottaa enemmän: "väännä nyt meille rautalangasta, mitä on tehtävä" kuuluu aika ajoin kommenttina. Tämä on kuitenkin mahdotonta jo siksi, että yhteiskunnallisissa päätöksissä on hyvin usein intressiristiriitoja. Tilanne on toinen kuin vaikkapa lääkärin ja potilaan välillä, jossa tavoitteet ovat samat. (Tosin rahasta voi tulla riitaa.) Päätösuosituksia yhteiskuntatieteilijä voi tietysti tehdä, mutta ne on hyvä johtaa eksplisiittisistä normatiivisista premisseistä, jotteivät tiedolliset näkökohdat ja omat yhteiskunnalliset näkemykset mene sekaisin.

Asiantuntijan tilannetta vaikeuttaa joskus se, että hän saattaa joutua keskustelemaan yhteiskunnan kannalta hyvinkin epämiellyttävistä ja/tai arkaluonteisista asioista. 1990-luvun alun tapahtumat devalvaatioineen ja kellutuksineen tarjoavat tästä kansantaloustieteellisen esimerkin. Eräät kansantaloustieteilijät joutuivat tuomaan julki näkemyksiä, joilla saattoi olla välittömiä markkinareaktioita.

Perustavaa laatua oleva vaikeus asiantuntijalle on se, että mediassa käytävässä keskustelussa eri intressiryhmien mielipiteet sekoittuvat itse yhteiskuntatieteelliseen analyysiin. Jo mainitsemani "tutkimus"-nimikkeen kirjava käyttö kuvastaa tätä. Keskusteluun osallistuu monenlaisia intressiryhmiä ja etujärjestöjä, osin omien tutkijaresurssiensa kautta. Akateemiset asiantuntijat ovat usein ahtaalla ja pienehkö vähemmistönä. Myös riippumaton asiantuntija saattaa esittää omia yhteiskunnallisia mielipiteitään eikä vain analyysiaan. Usein suorastaan ihastellaan asiantuntijan räväkkää esiintymistä hänen halutessaan "vaikuttaa asian etenemiseen". Tämä voi joskus olla tarpeellista, saattaaahan asiantunteva normatiivinen keskustelu kohottaa yhteiskuntapoliittisen debatin tasoa. Nähdäkseni tällaisen esiintymisen tulisi kuitenkin tapahtua transparentisti, avoimesti. Toisin sanoen yhteiskuntatieteilijöiden asiantuntemusta käyttävien pitäisi pystyä erottamaan asiantuntijansa yhteiskunnalliset mielipiteet, taustaryhmien toiveet ja itse yhteiskuntatieteellinen analyysi. Tieteenharjoittajan velvollisuus on tehdä omassa esiintymisessään asetelmat selviksi tässä suhteessa. Korkeatasoinen tieteellinen analyysi ja yhteiskunnallinen keskustelu eivät takaa hyviä päätöksiä. Niin talous- kuin muunkin yhteiskuntapoliittikan onnistuminen on viime kädessä riippuvainen poliittisista päättäjistä. Näin tuleekin olla. Silti asiantuntijoiden käyttö ja aktiivinen keskustelu ovat tarpeellisia. Niiden kautta voidaan kenties välttää pahimpia karikoita.

Kirjoittaja on akatemiaprofessori Helsingin yliopiston kansantaloustieteen laitoksella. Hän kuuluu myös mm. Tieteen päivien 2001 järjestelytoimikuntaan.